

UDK: 912.43 (584.4)

Manuchexr SAFAROV,
O‘zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi
E-mail: safarovmanuchehr75@gmail.com

O‘zbekiston Milliy universiteti professori, g.f.d. N.Komilova taqrizi asosida

SARIOSIYO TUMANINING REKREATSIYA VA TURISTIK RESURSLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada Sariosiyo tumanining tabiiy sharoiti, iqlimi, relyefi va rekreatsiya imkoniyatlari hamda ularning tahlili yoritilgan. Bundan tashqari tumanning iqtisodiy tarmoqdagi salohiyatini o‘rganish va tahlil qilish, Sariosiyo tumani ijtimoiy sohalarini baholash, zaruriy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish hamda tumanning turistik marshrut kartasini ishlab chiqish orqali mavzuga chuqurroq yondashilgan.

Kalit so‘zlar: rekreatsiya, turistik infratuzilma, sayyohlik marshrutlari, ekoinspeksiya nazorati, rekreatsiya maskanlari.

Аннотация

В данной статье описаны природные условия, климат, рельеф и рекреационные возможности Сариасийский района, а также их анализ. Кроме того, к теме подошли углубленно, изучив и проанализировав потенциал района в экономической сфере, оценив социальную сферу Сариасийский района, выработав необходимые предложения и рекомендации, а также разработав туристическую маршрутную карту района.

Ключевые слова: рекреация, туристская инфраструктура, туристские маршруты, экоиnспекционный контроль, базы отдыха.

Annotation

This article describes the natural conditions, climate, relief and recreation opportunities of the Sariasia district, as well as their analysis. In addition, the subject was approached in depth by studying and analyzing the potential of the district in the economic sector, evaluating the social spheres of the Sariasia district, developing the necessary suggestions and recommendations, and developing the tourist route map of the district.

Key words: recreation, tourist infrastructure, tourist routes, eco-inspection control, recreation facilities

Kirish. O‘zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab Respublika hukumati tomonidan turizm sohasini rivojlantirishga ustuvor e‘tibor qaratib kelinmoqda.

“2019-2025-yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi”da esa asosiy e‘tibor “...turizm sohasini jadal rivojlantirish bo‘yicha ustuvor maqsad va vazifalarni belgilashga, uning iqtisodiyotdagi o‘rni va ulushini oshirishga, xizmatlarni diversifikatsiyalash va ularning sifatini oshirish hamda turizm infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan” [1]. O‘zbekiston Respublikasining 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi 35-maqsadida “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qilish” dasturi doirasida mahalliy sayyohlar sonini 12 million nafardan oshirish, hamda respublikaga tashrif buyuradigan xorijiy turistlar sonini 9 million nafarga yetkazish, to‘siqsiz turizm infratuzilmasini mamlakatning asosiy turizm shaharlarida keng joriy qilish. 2026-yilgacha turizm sohasida band bo‘lgan aholi sonini 2 baravar oshirib, 520 ming nafarga yetkazish”, qolaversa Surxondaryo viloyatida turizmni rivojlantirish, viloyat turizmida yangi ish o‘rinlarini yaratishda asosiy drayver soha bo‘lishi uchun alohida dastur qabul qilish belgilab berilgan [2]. Ushbu vazifani bajarish uchun turizm sohasini hududiy jihatdan samarali tashkil etish va rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi[3].

Respublikamizda turizm sohasini jadal rivojlantirish, uning xalqaro turistik imidjini yuksaltirish, mintaqalarning turistik salohiyatini kuchaytirish turistik xizmatlarni diversifikatsiya qilish, yangi turizm yo‘nalishlari va majmualarini yaratish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada, o‘zining tabiati, demografik va ishlab chiqarish salohiyati bilan, shuningdek milliy qadriyatlarini hamda hunarmandchiligi bilan yaxshi tanilgan Surxondaryo viloyatining Sariosiyo tumani turizm va rekreatsiya salohiyatini baholash, hududlarning turistik infratuzilma tizimlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy – amaliy ahamiyat kasb etadi[6].

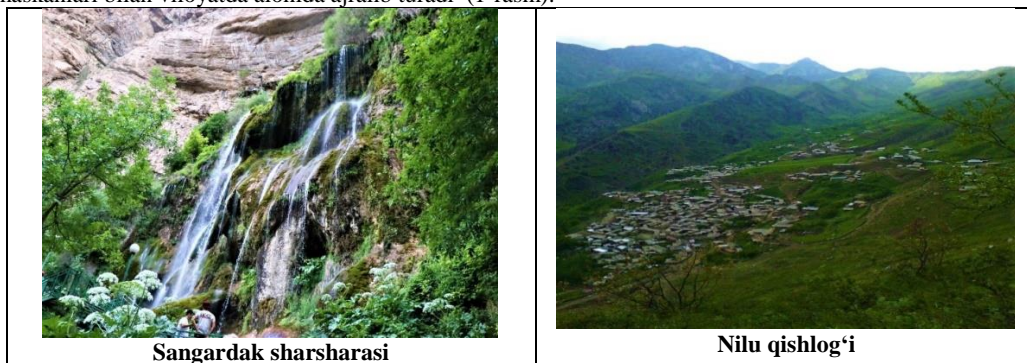
Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Turizm va rekreatsiya geografiyasining ilmiy va nazariy masalalari xorij olimlaridan K.Krapf, R.Barton, P.Deferem, Y.Varshinska, S.Shprinsova, N.Apostolov, L.Denev va boshqalarning asarlarida ko‘rib chiqilgan. Ushbu masalalar MDH olimlaridan V.S.Perebrajenskiy, N.N.Miroshnichenko, L.I.Muxin, Y.A.Vedenin, I.V.Zorin, N.S.Mironenko, T.T.Xristov, A.D.Chudnovskiy, M.B.Birjakov, V.I.Krujaln, A.A.Shoshina, S.R.Yerdavletov, S.A.Shabelnikova, A.G.Nizamiyev kabi olimlarning ilmiy ishlarida tadqiq etilgan[7].

Mamlakatimizda A.S.Soliyev, A.X.Yusupov, M.R.Usmonov, M.M.Muhamedov, D.K.Usmonova, M.Hoshimov, A.Norchayev, B.Sh.Safarov, A.N.Nigmatov, M.T.Aliyeva kabi iqtisodchi va geograf olimlar o‘z ilmiy tadqiqotlarida turizm va uning turli masalalari bo‘yicha tadqiqotlarni amalga oshirganlar. Shuningdek, N.Ibragimov, S.Ro‘ziyev, N.Shamuratova, B.Kamolov, Sh.Yakubjonova, M.Mansurov, Sh.Shomurodova, X.Jumayevlarning tomonidan ilmiy tadqiqot olib borilgan[8].

Tahlil va natijalar. Ma‘lumki, tuman viloyatning shimoliy qismida joylashgan bo‘lib, relefi xilma xil. Shimoliy Hisor (eng baland royi - Xo‘japiryax tog‘i - 4303 m) tog tizmalari va ular orasidagi Surxondaryo, To‘polondaryo va irmoqlarining vodiylaridan iborat. Janubi-g‘arbiy qismi Bobotog‘ va Boysuntog‘ tizmalari (eng baland joyi - Zarkosa tog‘i, 2290 m) va ular

orasidagi pastbaland adirlar bilan band[4]. Xufor, Xondiza, Istoch, Vochax, Maland, Zoxona qishloqlari 2500-2800 metr balandlikda joylashgan. Yer usti tuzilishining xilma-xilligi iqlim, tuproq, o'simlik va hayvonot dunyosiga ham ta'sir etgan. Iqlimi quruq subtropik iqlimga xos, qishi qisqa, yozi esa davomli. Yillik o'rtacha temperatura 15,6°C. Tekislik qismida yanvarning o'rtacha temperaturasi 2,5, iyulniki 28°. Eng yuqori temperatura 44°C. Vegetatsiya davri 270-280 kun. Yillik o'rtacha yog'in miqdori 200-300 mm. Tog'larda 790 mm[12]. Jan.g'arbdan esuvchi, quruq, changbo'ronli afg'on shamoli salbiy ta'sir ko'rsatadi. Tumanning hududidan o'tuvchi eng uzun va sersuv To'polondaryo Surxondaryoga quyiladi, shuningdek, Obizarang, Sangardakdaryolar ham bor. Yozda daryo va soylarda suv keskin kamayadi. To'polon suv ombori Surxondaryo viloyatining 10 ta tumanini suv bilan ta'minlaydi. Hisor tog'i etaklarida oddiy yoki tipik bo'z, qo'ng'ir bo'z tuproqlar, Bobotog' etaklarida och bo'z, shag'alli bo'z, daryo vodiylarida esa allyuvial o'tloqi, o'tloqibotqoq, tekisliklarda och bo'z tuproqlar tarqalgan[5]. Yovvoyi o'simliklardan: tog'larda zarang, yong'oq, archa, bodom, qatrang'i; butalardan pista, do'lana, itburun, chiya; kserofitlardan tikanli kavrak, betaga, chaytab, oqmomiq, to'ng'izsirt, suvrang, choyo't, chalov, qiziltikan, astragal va boshqa o'sadi. Yovvoyi hayvonlardan: bo'ri, sug'ur, tulki, qora va qo'ng'ir ayiq, qoplon, silovsin, qobon, jayran, jayra, kalamush, qo'shoyoq, ko'rsichqon; o'qilon, O'rta Osiyo kobrasi (ko'zoynakli ilon), bo'g'ma va qora ilonlar, gekkon kaltakesagi; qushlardan tog' lochini, kopcha, kalxat, burgut, so'fito'rg'ay, chil, xilol, kaklik, kaptar; baliklardan shohbaliq, ilonbaliq, laqqabaliq va boshqa bor. O'zbekistonda yagona kokslanuvchi ko'mir olinadigan Sharg'un ko'mir koni, Xondiza polimetall koni, kurilish materiallari, neft, gaz mavjud. Aholisi, asosan, o'zbeklar, shuningdek, tojik, rus, tatar va boshqa millat vakillari ham yashaydi.

Aytish joizki, Surxondaryo viloyati Sariosiyo tumanining turizm salohiyati juda yuqori. Lekin uzoq yillar davomida bundan yetarlicha foydalanilmadi. Bahavo tabiat, qulay iqlim va yilning barcha faslida maroqli hordiq chiqarish imkoniyati bo'lsa-da, hududda sayyohlarni jalb etadigan yirik va zamonaviy loyihalarni amalga oshirilmadi. Bugun Sariosiyo tumanida turistik hududlarni tashkil etish bilan bir vaqtning o'zida qator muhim masalalarni hal qilish ko'zda tutilgan. Sariosiyo tumani rekreatsiya resurslari maskanlari bilan viloyatda alohida ajralib turadi (1-rasm).

1-rasm. Surxondaryo viloyatidagi ayrim rekreatsiya maskanlari

Tumanda rekreatsiya va turizm sohasini yanada rivojlantirish uchun quyidagicha chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

- Tog' yonbag'irlarida, o'rmon va suv resurslariga boy hududlarida ko'chma dam olish maskanlari tashkil etilishi;
- Sariosiyo tumani, xususan, To'palang suv ombori atrofidagi qishloqlarda yangi dam olish maskanlari qurish, shu orqali mazkur hududda yashayotgan aholini ish bilan ta'minlash;
- Sariosiyo tumanida bo'sh turgan va samarasiz foydalanilayotgan obyektlarni sotish orqali ular negizida turizm va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini rivojlantirish;
- Xususan, ba'zi davlat obyektlarini xususiyashtirish va bu orqali turizm sohasida davlat ishtiroki qisqartiriladi va xususiy tadbirkorlik rivojlanadi, yangi ish o'rni yaratiladi, raqobat kuchayishi hisobiga maqbul narx-navo shakllanadi.
- Sariosiyo tumanida yo'l infratuzilmasini rivojlantirish va ta'mirlash bo'yicha ham qator ishlar amalga oshirish, xususan, avtomobil yo'llarini ta'mirlash, 10 kilometr dan ortiq piyodalar yo'lakchalari qurish;
- Sayyohlar oqimining ko'payishi chiqindilarni oqilona boshqarishni ham talab etadi. Afsuski, dam olish madaniyati pastligi tufayli ko'pincha yig'ishtirilmay, tabiat qo'ynida tashlab ketiladi. Ushbu muammoni bartaraf etish, hududni tozalash tizimini takomillashtirish maqsadida chiqindi yig'ish punktlari va tashuvchi texnikalarni ko'paytirib, Ekoinspeksiya nazoratini yo'lga qo'yish va buning natijasida hudud yuz foiz sanitariya tozalash xizmatlari bilan qamrab olish, tashrif buyuruvchilarning ekologiya va atrof-muhit muhofazasi talablariga rioya etishlari ustidan doimiy nazorat yuritish;
- Tumanda elektr ta'minotini yaxshilash masalasiga ham alohida e'tibor qaratish, mavjud elektr tarmoqlarini ta'mirlash bilan birga suv, shamol va quyosh energiyasi manbalarini bunyod etish, turistik obyektlar energiya ehtiyojining katta qismini shular hisobidan ta'minlash;
- Sayyohlik o'rinlari va xizmat turlarini ko'paytirish natijasida hududning turizm salohiyatini 2 barobar ortishini ta'minlash mumkin;

Sariosiyo tumani yuqori turistik, rekreatsiya va tabiiy salohiyatga ega bo'lib, to'g'ri rivojlanishi bir qator muhim ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va investitsiyaviy o'zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etadi.

Turist ma'lum bir turistik hududga tashrifi davomida, avvalo, birinchi navbatida doimiy turish joyiga, ya'ni joylashtirish vositalariga murojaat qiladi. Shundan so'ng ma'lum bir marshrut asosida turistik destinatsiyalarga tashrifi amalga oshiriladi. Ta'kidlash lozimki, sayyohlarning turistik marshrutlarga chiqishidan maqsadi va hohishi har xil bo'lishi mumkin. Turistik faoliyatda sayyoh yakka yoki maxsus marshrut asosida safarga chiqishi mumkin. Shuningdek, sayohat vaqtida bir vaqtning o'zida bir necha maqsadlarni, ya'ni turizmning ko'pgina funksiyalarida ishtirok etishini ham aytib o'tish mumkin.

Ma'lumki, har qanday turistik faoliyat tanlangan marshrut asosida ma'lum bir maqsad, vaqt va yo'nalishda amalga oshiriladi. M.B.Birjakovning fikriga ko'ra turistik marshrut bu geografik obyektlarga turli maqsadlarda, yo'nalishlarda harakatlanadigan sayohatdir[9].

Turistik marshrutlar yo'nalishiga ko'ra to'g'ri chiziqli, aylana (halqali) radial va kombinatsiyalashgan tipiga bo'linadi.

Turistik tashkilotlar marshrutlarni oldindan ishlab chiqadi, ularga ma'lum xizmatlar (ovqatlanish, yashash, ekskursiyalar, sport va dam olish tadbirlari, turistlarni transportda tashish va b.) kompleksini kiritadi va shu tariqa turistik marshrutlarni shakllantiradi[10].

Sariosiyo tumani bo'yicha quyidagi sayyohlik marshruti (**Sariosiyo shaharchasi - Sangardak - Xondiza - Sariosiyo shaharchasi**) ishlab chiqildi.

Yuqoridagi marshrut tuzilishiga ko'ra o'zida chiziqli marshrutlar hisoblanadi.

Bundan tashqari kelajakda amalga oshirish mumkin bo'lgan halqali marshrut yo'nalishi ham ishlab chiqildi.

- Sariosiyo shaharchasi - Hisorak - Kundajuvoz - Zinchob - Xushxabar - Mizat - Hurvatan - Shotrut - Tamshush - Artush dovoni - Xovat - Zombog' - Xabaro - Billur - Xo'jaosmin - Sariosiyo shaharchasi.

2-rasm. Sariosiyo tumani bo'ylab tuzilgan rekreatsiya-turizm marshrutlari kartasi

Sariosiyo tumanining turizm salohiyati juda yuqori. Lekin uzoq yillar davomida bundan yetarlicha foydalanilmadi. Bahavo tabiat, qulay iqlim va yilning barcha faslida maroqli horidiq chiqarish imkoniyati bo'lsa-da, hududda sayyohlarni jalb etadigan yirik va zamonaviy loyihalar amalga oshirilmadi. Bugun Sariosiyo tumanida turistik hududlarni tashkil etish bilan bir vaqtning o'zida qator muhim masalalarni hal qilish ko'zda tutilgan. Tumanning turistik salohiyatini inobatga olgan holda tumanda rekreatsiya va turizm sohasini yanada rivojlantirish uchun bir qator chora-tadbirlar ishlab chiqildi. Bu orqali hududda rekreatsiya va turizm xizmati yo'lga qo'yiladi hamda sayyohlik o'rinlari va xizmat turlarini ko'paytirish natijasida hududning turizm salohiyatini 2 barobar ortishini ta'minlash, bundan tashqari mazkur hududda yashayotgan aholini ish bilan ta'minlash ham ko'zda tutiladi. Sariosiyo tumanida joylashgan Sangardak, Xondiza, To'palang suv ombori atrofida turistik-rekreatsiya salohiyatidan foydalanish orqali kelajakda tuman iqtisodiyotini yanada rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-sonli Farmoniga 1-ilova "2019 - 2025-yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish" Konsepsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-sonli farmoni. 2017-yil 7-fevral.
4. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi "Turizm to'g'risida"gi O'RQ-549-son Qonuni. <https://lex.uz/uz/docs/4428097>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5326-son Farmoni.
6. P. Baratov, M. Mamatqulov, A. Rafiqov. "O'rta Osiyo tabiiy geografiyasi". T- O'qituvchi, 2002.
7. Hasanov I.A., G'ulomov P.N., Qayumov A. A. O'zbekiston tabiiy geografiyasi (2-qism) - Toshkent: Universitet, 2010
8. Soliyev A.S., Usmonov M.R. Turizm geografiyasi. Monografiya. – Samarqand: SamDU, 2005.
9. Soliyev A.S. O'zbekiston geografiyasi (O'zbekiston iqtisodiy va ijtimoiy geografiyasi). Darslik. - Toshkent: Universitet, 2014
10. Qurbonov Sh. Kichik hududlar ijtimoiy-iqtisodiy geografiyasi. - Toshkent: Mumtoz so'z, 2013.
11. To'rayev Q.T., Sattarov A.U. Surxondaryo viloyati turizmi va uning istiqbollari // O'zbekiston Geografiya jamiyati axboroti 2017. 49-jild. - B. 127-128.
12. Mirzayev M.A., Aliyeva M.T. Turizm asoslari: O'quv qo'llanma.-T.: TDIU,2006
13. H.M.Abdunazarov, M.H.Umarova. Surxondaryo geografiyasi. O'quv-uslubiy majmua. Termiz., 2016.
14. Surxondaryo viloyati O'lkashunoslik atlaslari.
15. Sariosiyo tuman passporti. 2022